

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Vzestup a pád Svobodného státu konžského:
Mezinárodní kritika vůči Leopoldu II., 1885–1908**

Vojtěch Rusňák

Plzeň 2015

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Obecné dějiny

Bakalářská práce

**Vzestup a pád Svobodného státu konžského:
Mezinárodní kritika vůči Leopoldu II., 1885–1908**

Vojtěch Rusňák

Vedoucí práce:

Doc. PhDr. Jan Záhořík, Ph.D.

Katedra blízkovýchodních studií

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Zde bych rád vyjádřil své poděkování Doc. PhDr. Janu Záhoříkovi, Ph.D. za poskytnutí cenných rad, materiálů a celkové pomoci při psaní této bakalářské práce.

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2015

.....

Obsah

1	Úvod.....	1
2	Kongo před Leopoldem	4
2.1	První objevy.....	4
2.2	Henry Morton Stanley a David Livingstone.....	5
2.2.1	Z Bagamoyoa do Bomy	7
3	Leopold II. a Svobodný stát konžský.....	8
3.1	Leopold II. a počátky jeho spolupráce se Stanleyem	8
3.2	Základy Svobodného státu konžského 1879–1884.....	10
3.3	Berlínská konference 1884–1885	11
4	Svobodný stát konžský	13
4.1	První roky nového státu a jeho administrativa.....	13
4.2	Force Publique	14
4.3	Hospodářský význam státu a exploatace jeho bohatství.....	15
4.3.1	Počátky Leopoldova bohatství.....	15
4.3.2	Produkce kaučuku.....	16
4.3.3	System <i>Red Rubber</i>	19
4.4	Důsledky Leopoldovy vlády.....	20
5	Mezinárodní kritika Leopoldovy administrativy	23
5.1	Sílicí mezinárodní tlak.....	23
5.2	Leopoldova propaganda.....	24
5.3	Mezinárodní kampaň	27
5.4	Konec Svobodného státu konžského	29
6	Závěr	31
7	Seznam použitých zkratk	33
8	Seznam použité literatury	34
8.1	Knihy	34
8.2	Články a studie.....	35
8.3	Internetové zdroje	36
9	Resumé.....	37

1 Úvod

Téma této bakalářské práce se týká založení, správy a zániku Svobodného státu konžského, který existoval v Africe mezi lety 1885 a 1908 na území dnešní Demokratické republiky Kongo. Téma pro svoji práci jsem si zvolil na základě absolvování předmětu Moderní dějiny Afriky vyučovaného doc. PhDr. Janem Záhoříkem, Ph.D. Právě díky jeho přednáškám jsem začal upínat pozornost k tématům z dějin Afriky a to mě přivedlo k myšlence zpracovat některé z nich formou bakalářské práce. Konkrétně toto téma mě zaujalo pro svoji originalnost, neboť v českém prostředí je jen málo známé. Dospěl jsem tedy k názoru, že zpracováním bakalářské práce na téma Vzestup a pád Svobodného státu konžského: Mezinárodní kritika vůči Leopoldu II., 1885–1908, přispějí k rozšíření povědomí a znalostí tohoto poměrně opomíjeného, byť pro historii důležitého tématu. Politika belgického krále Leopolda II. v jeho osobní državě, Svobodném státě konžském, by měla sloužit jako odstrašující případ z dějin lidstva, kdy se jeden člověk stane absolutním vlastníkem jiného státu a všech jeho obyvatel.

Hlavním tématem mojí práce jsou tedy jednak okolnosti, které předcházely vzniku Svobodného státu konžského, dále jeho samotná existence a rovněž tlak mezinárodní kampaně, který vyústil v konec Leopoldovy nadvlády nad tímto státem a dal za vznik Belgickému Kongu. Cílem práce je analyzovat příčiny a důvody mezinárodní kritiky a tlaku na Leopolda II., včetně problematiky nucených prací, správy kolonie a produkce kaučuku. Práce bude také obsahovat shrnutí mezinárodní kampaně, jejích výsledků a Leopoldův postoj k celé problematice.

Práce je strukturovaná do čtyř hlavních kapitol, které jsou dále rozvíjeny do podkapitol. První kapitola se zabývá časnými objevy v oblasti povodí řeky Kongo, rozvojem africko-evropských vztahů a průzkumných misí v 19. století. Nastihuje také roli Henryho Mortona Stanleyho, jako cestovatele a průzkumníka, s jehož prací jsou spojeny základy Svobodného státu konžského.

Druhá kapitola se věnuje belgickému králi Leopoldu II., počátkům a průběhu jeho spolupráce s Henrym Mortonem Stanleyem a Leopoldovým snahám o získání vlastní državy. Čtenář se zde může dočíst o postupném rozšiřování Leopoldova vlivu do Konga prostřednictvím Stanleyho misí. Dále o Berlínském kongresu pořádaném

v letech 1884–1885 a jeho stanovisku, které ve své podstatě znamenalo definitivní uznání Leopoldových nároků na Kongo.

Třetí kapitolu považuji z hlediska tématu této práce za velmi důležitou, tomu také odpovídá její název „Svobodný stát konžský“. Cílem prvních podkapitol je nastínit postupné upevňování Leopoldovy moci v Kongu a dále analyzovat proces vedoucí k absolutní kontrole státu (tedy Leopolda) nad přírodním bohatstvím konžského regionu. V následujících podkapitolách se věnuji systému sběru a produkce kaučuku, problematice nucených prací a důsledkům Leopoldovy nadvlády nad Svobodným státem konžským.

Obsah poslední části této práce se týká mezinárodní kampaně vedené vůči Leopoldovi, konce Svobodného státu konžského a vzniku Belgického Konga. V podkapitolách se zabývám tím, co předcházelo zahájení veřejné kampaně, jejím samotným průběhem a hlavními hybateli celého úsilí. Přibližuji také pohled na Leopoldovu propagandu a její konfrontaci s názory odpůrců jeho vlády ve Svobodném státě konžském.

Pro zpracování této práce jsem využil vyjma dvou pouze cizojazyčných – anglických zdrojů. Českých zdrojů k tomuto tématu je nedostatek anebo jsou příliš obecné. Velký počet zdrojů tvoří primární literatura a to především díla od autorů jako byli Edmund Dene Morel, Arthur Conan Doyle, Henry Richard Fox Bourne, Roger Casement a další. Od Edmunda Dena Morela, jednoho z hlavních iniciátorů mezinárodní kampaně vedené vůči Leopoldově vládě nad Svobodným státem konžským, jsem použil celkem čtyři díla týkající se této problematiky. Poměrně významným zdrojem se pro tuto práci stal také Henry Richard Fox Bourne a jeho dílo *Civilisation in Congoland: A Story of International Wrong-Doing*. V poslední kapitole jsem také pracoval s primárními zdroji, jejichž obsah měl ospravedlňovat Leopoldovu politiku vedenou v Kongu. Informace k tomuto tématu jsem dále čerpal z několika článků a studií včetně jedné české. Samozřejmě jsem také jako další zdroj použil sekundární literaturu, o kterou jsem se rovněž opíral při zpracovávání zvoleného tématu. Významným zdrojem sekundární literatury, který poskytuje komplexní pohled na celou problematiku, se pro mě stala kniha *King Leopold's Ghost. A Story of Greed, Terror, and Heroism in Colonial Africa* od Adama Hochschilda. Dalším významnějším zdrojem informací byla kniha *The Congo: Plunder and Resistance* od autorů Davida Rentona, Davida Seddona a Davida Zeiliga.

Podkladem pro moji práci bylo tedy široké spektrum primárních pramenů doplněné sekundární literaturou. Využití těchto typů zdrojů mně poskytlo ideální možnost pro srovnávání a ověřování informací.

2 Kongo před Leopoldem

2.1 První objevy

Počátky tzv. Svobodného státu konžského, Leopoldovy osobní državy jsou spojeny především s průzkumnými misemi střední Afriky ve druhé polovině 19. století. Tento stát se rozpínal v oblasti dnešní Demokratické republiky Kongo. Do této části Afriky se Evropané dostali již dříve než v 19. století. Prvním Evropanem na tomto území byl zřejmě portugalský mořeplavec a objevitel Diogo Cão. Tento muž dosáhl roku 1482 ústí řeky Kongo a nadále pokračoval po řece několik mil do vnitrozemí. Na tomto území již existovalo konžské království s vládcem Nzinga Nkuwu, po kterém Portugalci právě na základě Cãoových objevů později požadovali uvolnění cesty pro své záměry. Chtěli do této oblasti rozšířit křesťanství a posílit tak svůj vliv. Oblast se pro portugalskou ekonomiku stala důležitá především z hlediska rozvoje obchodu s otroky. Pocházela odtud totiž většina otroků, se kterými Portugalci obchodovali. Tento obchod byl velmi výnosný a stal se pevnou součástí portugalské ekonomiky.¹ S rozvojem obchodu s otroky se začala utvářet provázanost evropských a afrických ekonomik, zatím ale pouze jen v primitivní formě. Jak uvádí Nzongola Ntalaja, africko-evropským „*vztahům zpočátku dominoval atlantický obchod s otroky, který představoval hlavní prostředek primitivní akumulace v utvářející se globální ekonomice, později převažoval obchod se surovinami potřebnými pro průmyslovou produkci v Evropě*“.² Z oblastí budoucí Leopoldovy državy byly do tohoto procesu zapojeny hlavně regiony Bandundu, Kasai a Katanga, se kterými obchodovali afričtí obchodníci portugalského původu sídlící v Angole. K zapojení dalších oblastí a zvýšení významu této části Afriky pro globální ekonomiku došlo až během 19. století. Především za nadvlády Leopolda II. nad Svobodným státem konžským.³

Kapitán britského královského námořnictva James Kingston Tuckey provedl do oblasti Konga první významnější výpravu devatenáctého století. Tuckeyho expedice o 54 mužích se v roce 1816 dostala k ústí řeky a pokračovala dále do vnitrozemí s cílem nalézt její prameny. Bohužel na cestě čekaly kapitána a jeho muže nesnáze, které

¹ RENTON, David, SEDDON, David, ZEILIG, Leo, *The Congo: Plunder and Resistance*, London, New York 2007, s. 12–13.

² NZONGOLA-NTALAJA, Georges, *The Congo: From Leopold to Kabila. A People's History*, London, New York, 2002, s. 14.

³ Tamtéž.

výpravu ukončily. Silné přejeje Konga ubíraly mužům na morálce a žlutá zimnice si vybrala 21 životů posádky. Po absolvování 150 mil do vnitrozemí byl kapitán nucen svoji misi vzdát. Otočil tedy směr plavby zpět a krátce před dosažením Atlantiku i on samotný podlehl. Tato výprava nedospěla až do svého cíle a prameny Konga tedy zůstaly stále neobjeveny. Nicméně tento počín vyvolal ve světě zájem o konžský region a jeho dosud nepoznaná místa.⁴

V první polovině 19. století se také mezi cestovateli a průzkumníky začínaly objevovat pře o pramenech řeky Nil. Během tohoto období tedy docházelo k rozvoji průzkumných misí do střední a jižní Afriky, se kterými je spojeno jméno skotského lékaře a misionáře Davida Livingstona. Ten započal průzkum jižní Afriky ve čtyřicátých letech 19. století. Hnací silou pro misionářovy cesty bylo jeho filantropické smýšlení. Považoval svoji práci za důležitou civilizační misi s cílem ochránit obyvatele Afriky před arabskými otrokáři. Obchod s otroky totiž v té době v Africe stále existoval a mezi britské aktivity v oblasti, kromě těch obchodních, patřil také tvrdý postup proti otrokářství. Arabští otrokáři spolupracovali se španělskými a portugalskými obchodníky, kteří zotročené Afričany prodávali do Brazílie. Proti mezinárodnímu obchodu s otroky vystupovali Britové již od roku 1811. Nicméně poslední trh, kde byl tento druh obchodu prováděn, byl uzavřen o více jak půl století déle v roce 1873 v Zanzibaru.

Livingstone Afričany nikdy nepovažoval za sobě rovné, i přesto je ale respektoval a na svých cestách k nim přistupoval s ochranářskou vlídností. Tento muž učinil na africké půdě velmi důležité objevy. V regionu budoucího zájmu belgického krále Leopolda II., přesněji v jihovýchodní části dnešní Demokratické republiky Kongo objevil řeku Lualabu, která je horním tokem řeky Kongo. Po roce 1866 již z Livingstonových misí z Afriky nepřišla žádná zpráva a po třech letech se začalo ve společnosti spekulovat o jeho možné smrti.⁵

2.2 Henry Morton Stanley a David Livingstone

Henry Morton Stanley se zapsal do dějin 19. století hlavně jako cestovatel. Jeho prvním významnějším počinem bylo nalezení pohřešovaného Davida Livingstona. Hlavní

⁴ GONDOLA, Ch. Didier, *The History of Congo*, Westport 2002, s. 47.; ZÁHOŘÍK, Jan, *Cesta ke vzniku Svobodného státu konžského*. In: *Historický obzor* 23, 2012, 3/4, s. 82.

⁵ RENTON, s. 16–18.; ZÁHOŘÍK, s. 83.

Stanleyho přínos spočíval v objevných cestách do nitra afrického kontinentu, zejména do oblasti dnešní Demokratické republiky Kongo. Tuto do té doby ještě ne příliš zmapovanou část světa Stanley prozkoumal během svých výprav ve druhé polovině 19. století a položil tak základy Svobodného státu konžského. Jako průzkumník se do Afriky poprvé dostal právě díky pochybnostem o Livingstonově existenci.

Henry Morton Stanley, vlastním jménem John Rowlands se narodil 28. ledna roku 1841 ve Walesu. Za svůj život vystřídal mnoho dělnických profesí. V roce 1859 odjel do Spojených států, kde chtěl začít nový život a nebylo ještě vůbec jasné, že z tohoto muže bude později jeden z nejvýznamnějších cestovatelů 19. století. V New Orleans, kde pracoval pro bohatého obchodníka s bavlnou, získal své nové jméno. Přijal jméno právě po svém zaměstnavateli Henry Stanleym, který si ho oblíbil jako vlastního syna. Později si budoucí cestovatel ještě přidal do svého jména Morton a nadále již vystupoval jako Henry Morton Stanley. Ve Spojených státech se také účastnil občanské války jako námořník a voják jak na straně Jihu tak později i na straně Severu. Po občanské válce se stal novinářem, což ho později přivedlo do služeb Jamese Gordona Benneta. Právě Bennet, vlastník novin *New York Herald* vyslal Stanleyho, v té době již zpravodaje tohoto deníku, na expedici s cílem nalézt doktora Livingstona. Veškeré náklady této záchranné expedice byly financovány právě Bennetem.⁶

Stanley, doprovázen družinou čítající okolo 190 mužů započal svoji výpravu roku 1871 v Zanzibaru. Nezbytnou součástí celé expedice byli nosiči, kuchaři, tlumočníci a samozřejmě také ozbrojená stráž pro případný střet s nepřítelem. Po osmi měsících, kdy byli muži sužováni nemocemi a také útrapami v neprostupném terénu, dorazila pátrací mise do svého cíle a úspěšně našla Davida Livingstona u jezera Tanganika. Stanley si s Livingstonem utvořil přátelský vztah a společně podnikli objevnou plavbu kolem severního cípu jezera Tanganika. Oba doufali v nalezení počátku řeky Nil, který podle jejich domněnek měl vytékat právě z tohoto jezera. Jejich plavba nezaznamenala úspěch, a místo, kde pramení řeka Nil, zůstalo nadále neznámé. Dva cestovatelé se později rozešli každý svoji cestou. Nedlouho poté roku 1873 Livingstone zemřel na půdě Afriky, v Zambii.⁷ Celou svoji záchrannou misi popsal Stanley v knize *Jak jsem našel Livingstona*.⁸

⁶ HOCHSCHILD, Adam, *King Leopold's Ghost. A Story of Greed, Terror, and Heroism in Colonial Africa*, Boston 1998, s. 21–26.

⁷ HOCHSCHILD, s. 30.; SHEPPERSON, George, *David Livingstone 1813–1873: A Centenary Assessment*. In: *The Geographical Journal* 139, 1973, 6, s. 205–206.

⁸ RENTON, s. 18.

2.2.1 Z Bagamoyoa do Bomy

Netrvalo dlouho a Stanley uskutečnil svojí další expedici napříč africkým kontinentem. Startovním bodem jeho výpravy se stalo 17. listopadu roku 1874 město Bagamoyo na východním pobřeží Afriky. Stanley pokračoval přes oblast Velkých afrických jezer, kde učinil objev Edwardova jezera. Po obeplutí jezera Tanganika se pokusil vyřešit nejasnosti okolo řeky Lualaby. Její tok severním směrem byl totiž matoucí a cestovatel si nebyl jist, zda nejde o součást řeky Nil. Tok řeky směrem na západ tuto pochybnost vyvrátil a Stanley si až na závěr cesty uvědomil, že vodní cesta, po které se plaví, je již řeka Kongo. Svého cíle, města Bomy nacházejícího se poblíž ústí Konga, dosáhl 9. srpna 1877.⁹ Celá akce byla opět financována z prostředků od Jamese Gordona Bennetta, majitele listu *New York Herald* a Edwarda Levyho Lawsons, vlastníka londýnských novin *Daily Telegraph*. Na počest těchto dvou patronů své mise Stanley používal jejich jména pro pojmenování přírodních útvarů, které na svojí cestě objevil.¹⁰

Po necelých třech letech strávených objevováním tohoto regionu střední Afriky Stanley popisoval Kongo jako zemi s velkým potencionálem. Podle jeho názoru bohužel obydlenu lidmi, kteří jej neumějí využít. Přírodními zdroji konžského regionu byl přímo fascinován a viděl v nich možnost obrovského zisku. Konžský lid bylo podle něj zapotřebí přivést na správnou cestu – přimět k práci za pomoci mzdy. Přírodním bohatstvím Konga chtěl Stanley nejprve zaujmout britskou vládu. To se mu ale nepodařilo, neboť pro britskou vládu byl totiž v té době přednější zisk z obchodu a také nechtěla vytvářet spory o nadvládu nad nově objevenými zeměmi. Kvůli negativnímu postoji britské vlády se později Stanley dostal do služeb belgického krále Leopolda II. a stál tak u zrodu tzv. Svobodného státu konžského.¹¹

⁹ STARR, Frederick, *The Congo Free State and Congo Belge*. In: *The Journal of Race Development* 1, 1911, 4, s. 384.

¹⁰ HOCHSCHILD, s. 48.

¹¹ RENTON, s. 19–21.

3 Leopold II. a Svobodný stát konžský

3.1 Leopold II. a počátky jeho spolupráce se Stanleym

Leopold II. Belgický se narodil 9. dubna 1835 v Bruselu. Tento belgický král byl velmi ambiciózní a již od mládí usiloval o získání nějaké kolonie. Jeho zájem o geografii zřejmě ještě umocnil touhu po vlastním dominiu. Leopoldovy geografické znalosti doplňovala dobrá jazyková vybavenost. Mluvil francouzsky, německy a anglicky. Rodnou řeč svého království – vlámsčinu, se ale odmítl učit. Od deseti let byl podroben vojenskému výcviku a ve dvaceti letech se z něho stal generálmajor. Na belgický trůn nastoupil v roce 1865. Ještě před uchopením moci nad belgickým královstvím, ve věku mírně přes dvacet let se začal poohlížet po světě a hledal místo, kde by uspokojil své touhy po kolonii. Jeho investice do *Společnosti Suezského průplavu*, zájmy o regiony v oblasti dnešní Argentiny a Brazílie, i toto vše předcházelo pozdějšímu soustředění Leopoldovy pozornosti směrem na černý kontinent. Belgický král se také v roce 1875 rozhodl ke koupi Filipín od Španělska. Tento záměr ale nevyšel, proto se stejného roku začal poohlížet na Afriku jako na místo, kde by mohl realizovat svůj sen.¹² Jeho chtíč po vlastní državě byl hnán také nedostatkem loajálnosti od belgického obyvatelstva. Belgičané totiž smýšleli spíše pro republiku a nadšení svého krále pro kolonii nesdíleli. Skutečnost, že Leopolda lákaly objevy v Africe, existovala zřejmě také díky dobrodružné povaze, jíž byl od přírody vybaven.¹³

Leopold od počátku prezentoval svoji zainteresovanost do afrického kontinentu jako projev filantropie. Jako priority svého zájmu uváděl organizování průzkumných misí, rozšiřování civilizace a boj proti otrokářství. Tímto svým vystupováním si získal podporu ve společnosti a jeho pravý záměr (zisk osobní državy) zůstal skryt. Prvním významným krokem k rozšíření Leopoldova vlivu do střední Afriky bylo usprádnání geografické konference 12. září roku 1876 v Bruselu.¹⁴ Účelem této konference byla diskuze o budoucnosti afrického kontinentu a jeho postupném otevírání světu. Na této tři dny trvající konferenci byli kromě politiků přítomni také geografové, různí filantropové a cestovatelé. Největší počet zástupců, konkrétně třináct měla Belgie. Dále se zúčastnilo devět zástupců z Velké Británie, pět z Francie, čtyři z Německa a po

¹² HOCHSCHILD, s. 34–41.; MACDONNELL, John de Courcy, *King Leopold II., His Rule in Belgium and the Congo*, London 1905, s. 3–9.

¹³ RENTON, s. 21–22.

¹⁴ MOREL, Edmund Dene, *Affairs of West Africa*, London 1902, s. 314.

jednom zástupci z Itálie a Ruska. Při příležitosti konání konference vznikla společnost *Mezinárodní africké sdružení* (MAS) a do čela nově založené organizace byl zvolen právě belgický král. Předmětem MAS měly být průzkumy do nitra Afriky a civilizační mise. Asociace byla většinou financována penězi z Belgie a brzy její zástupci, v čele s Leopoldem, převzali veškeré rozhodování. Prvním počinem MAS byla expedice roku 1877 za účelem založení základen na západním pobřeží jezera Tanganika a zlepšení jejich spojení se Zanzibarem. Po mnoha nesnázích na cestě způsobených potlačováním obchodu s otroky a následnými konflikty, se přeci jenom v říjnu roku 1879 povedlo založit jednu základu u Karemy na jihovýchodě od jezera.¹⁵

Pozornost asociace byla zprvu soustředěna na východní pobřeží afrického kontinentu. Změna přišla v roce 1878 po Stanleyho návratu z Konga. Leopold se totiž dověděl o potenciálu tohoto středoafriického regionu a snažil se tedy urychleně získat Stanleyho do svých služeb. Na základě Stanleyho objevů tedy MAS zaměřila svoji pozornost na střední Afriku. Došlo také ke zřízení výboru v anglickém originálu *Committee of Studies for the Upper Congo*, jehož náplní měla být organizace průzkumů této oblasti. Výbor byl založen se základním kapitálem 1 milion franků a v jeho čele byl opět Leopold. Přímo do Konga byl vyslán plukovník Strauch jako zástupce asociace a výboru zároveň. Ten měl představu o vytvoření nezávislé černošské konfederace. Cílem veškerého úsilí neshledával vytvoření belgické kolonie, nýbrž silného černošského království.¹⁶ Jak se později ukázalo Strauchův názor oproti Leopoldovým ambicím neuspěl.

Návrat Stanleyho z Afriky roku 1878 a jeho poznatky o oblasti Konga byly tedy tím hlavním, co přivedlo Leopolda na myšlenku rozšíření svého vlivu do této části světa. Stejněho roku se Stanley setkal se zástupcem belgického krále v Marseille. Na základě tohoto setkání se z cestovatele stal zmocněnec MAS. Stanleyho úkolem v Leopoldových službách bylo vytvořit na území Konga vhodné zázemí pro rozvoj obchodu, což zahrnovalo budování sítě základen, skladů a vytváření dopravních cest. Tyto aktivity by se samozřejmě nemohly uskutečnit bez jakéhokoliv střetnutí s konžským obyvatelstvem. Stanleyho tedy mimo jiné čekalo vyjednávání a uzavírání smluv s místními náčelníky, což ovšem, jak se později ukázalo, nebyl takový problém

¹⁵ BOURNE, Henry Richard Fox, *Civilisation in Congoland: A Story of International Wrong-Doing*, London 1903, s. 26–29.; DOYLE, Arthur Conan, *The Crime of the Congo*, New York 1909, s. 3.

¹⁶ MOREL, s. 315.; WACK, Henry Wellington, *The Story of the Congo Free State; Social, Political, and Economic Aspects of the Belgian System of Government in Central Africa*, New York, London 1905, s. 29–30.

a v této činnosti byl velmi úspěšný.¹⁷ Co se týče podmínek spolupráce Stanleyho a Leopolda je na místě zmínit finanční podporu, která cestovateli plynula z této dohody. Za rok strávený v Africe mu bylo vypláceno 50 000 franků, za rok pobytu v Evropě 25 000 franků a dále se Leopold zavázal financovat Stanleyho doprovod na budoucích výpravách. Stanley i jeho spolupracovníci byli vázáni mlčenlivostí o skutečném účelu celého projektu a navenek jej měli prezentovat jako čistě filantropický počin.¹⁸

3.2 Základy Svobodného státu konžského 1879–1884

Stanley se dostal zpět do Konga 14. srpna 1879, tentokrát již jako Leopoldův člověk. Názor plukovníka Straucha o vytvoření silného černošského státu, který jsem zmínil v předchozí kapitole, Stanley nesdílel. Podle jeho vlastních slov by bylo šílenství se o něco takového pokoušet. Připraven položit základy Leopoldově dominiu vyrazil se svojí flotilou 21. srpna z přístavu Banana ležícího u ústí řeky Kongo. První větší zastávka po městě Boma, včetně dalších míst, s již existujícími faktoriemi, byla ve Vivi. Zde se zdržel více jak 4 měsíce a s pomocí 122 místních, 81 Afričanů ze Zanzibaru a 12 Evropanů zbudoval na tomto místě základnu. Mnoho místních obyvatel, kteří Stanleymu pomáhali, byli placeni alkoholem místo klasické mzdy, nejčastěji rumem či ginem. Tito dělníci také ve velkém konzumovali zmíněné dva druhy alkoholu jako drogu.¹⁹

Zatímco Stanley budoval základnu ve Vivi, do povodí řeky Konga se chystala další expedice, nikoli belgická, nýbrž francouzská. Stanley byl v únoru roku 1880 dopisem z Bruselu informován o probíhající výpravě, v jejímž čele stál Pierre Savorgnan de Brazza, italský cestovatel ve službách Francie. Brazza mířil přes řeky Ogowe a Lupini do oblasti rozšiřujícího se toku řeky Konga, v té době známé pod názvem Stanley Pool²⁰. Po cestě se mu podařilo uzavřít několik dohod s místními náčelníky a tu nejdůležitější uzavřel právě u Stanley Pool 10. září 1880 a zajistil tak severní část řeky pro francouzskou vládu. Na tomto místě bylo založeno město Brazzaville nesoucí cestovatelovo jméno. V tomto smyslu tedy Brazza Stanleyho předběhl. Později, v roce 1881 Stanley zjistil, že jižní část řeky je stále nikým

¹⁷ DOYLE, s. 3.

¹⁸ HOCHSCHILD, s. 63–65.

¹⁹ BOURNE, s. 33–35.; DOYLE, s. 3–5.; NZONGOLA-NTALAJA, s. 16.

²⁰ Dříve Stanleyho jezero, dnes známé pod názvem Malebo. Jde o rozšíření toku řeky Kongo, které nápadně připomíná jezero.

nezajištěna, což mu dodalo naději. Jeho záměr vyšel a na začátku dubna roku 1882 již na tomto místě stála obchodní stanice Leopoldville založena právě Stanleym.²¹

Stejného roku cestovatele zastihla nebezpečná horečka, kvůli které musel na pár měsíců přerušit svoji misi a vrátit se zpět do Evropy. Po návratu do Konga Stanley během roku 1883 založil dalších několik základen, poslední z nich u Stanleyho vodopádů 1 068 mil od Leopoldville. Stanleyho mise po kratší přestávce již netrvala dlouho a roku 1884 se s úspěchem vrátil do Evropy. Cestovatelovo chování při postupu konžským regionem by se dalo definovat jako velmi neurvalé. S přírodními překážkami na souši při budování dopravních cest si nelámal hlavu a ve velké míře používal dynamit k jejich odstranění. Tímto svým přístupem si získal od konžských obyvatel přezdívku *Bula Matari* („ten, kdo láme skály“).²²

Během několikaleté expedice se Stanley činil a zpět na starý kontinent se vrátil s více jak 400 smlouvami uzavřenými s místními náčelníky, kteří takto nevědomky přišli o svá území. Transakcí těchto dohod byly předměty malé hodnoty jako např. staré oblečení, kapesníky, čepice anebo také alkohol. Náčelníci neměli potuchy, že svým podpisem odevzdávají celé své území. Domnívali se, že pouze dávají svolení k vybudování základny na svém teritoriu. Na základě těchto smluv přišlo o svá území na 20 milionů lidí a bohatství jejich země bylo odevzdáno *Mezinárodnímu konžskému sdružení* (MKS), vytvořenému v prosinci roku 1879 z *Committee of Studies for the Upper Congo*. Ve své podstatě bylo území předáno belgickému králi, neboť právě on měl nad sdružením absolutní kontrolu.²³

3.3 Berlínská konference 1884–1885

Africký kontinent nezajímal pouze belgického krále. Na jeho území zaměřili pozornost i další evropští panovníci. Aby bylo zamezeno případnému konfliktu, muselo nutně dojít k nějaké dohodě. Východiskem pro řešení africké otázky se stala Berlínská konference konající se od 15. listopadu 1884 do 26. února 1885.²⁴ Leopold jistou podporu pro své nároky získal již před konferencí. Prostřednictvím amerického

²¹ BOURNE, s. 36–39.; LEEN, Edward, *Savorgnan de Brazza and the Conquest of the Congo*. In: *Studies: An Irish Quarterly Review* 30, 1941, 3, s. 90–106.

²² BOURNE, s. 40.; GONDOLA, s. 52–54.; NZONGOLA-NTALAJA, s. 16.

²³ DOYLE, s. 5.; GONDOLA, s. 51.

²⁴ BOURNE, s. 52.; MOREL, Edmund Dene, *Red Rubber: The Story of the Rubber Slave Trade with Flourished on the Congo for Twenty Years, 1890–1910*, Manchester, London 1919, s. 17.

velvyslanec v Belgii Henryho Sheltona Sanforda získal sympatie amerického senátu. Leopold jako nejvyšší představitel MKS výměnou za uznání svých nároků sliboval možnost prodeje konžské půdy americkým občanům a povolení dovozu zboží z USA do Konga. Na důkaz volného obchodu Sanford ve Spojených státech ukazoval dohody uzavřené Stanleym. Tyto dohody byly bez Sanfordova vědění předem upraveny již v Bruselu tak, aby z nich nebyla poznat Leopoldova absolutní kontrola nad územím. Leopoldův zmocněnec byl se svým lobby s humanitárním nádechem úspěšný a 22. dubna 1884 se Spojené státy staly první zemí na světě, která uznala nároky MKS na Kongo.²⁵ Podporu se mu povedlo získat i od Francie na základě dohody o předkupním právu v případě, že se MKS rozhodne ukončit svoji činnost a vzdá se svého území. Ještě před konferencí se 8. listopadu 1884 Leopoldově MKS dostalo formálního uznání také ze strany Německa.²⁶

Berlínská konference byla pro Leopolda velkou příležitostí, jak získat region Konga definitivně pod svoji kontrolu. Na konferenci pořádané kancléřem Bismarckem byli přítomni zástupci Německa, Francie, Velké Británie, Portugalska, Španělska, Itálie, Rakouska-Uherska, Ruska, Švédska, Norska, Dánska, Holandska, Belgie, Turecka a USA. Na základě ustanovení kongresu byly řešeny otázky, které se přímo týkaly budoucího Leopoldova dominia. Řešena byla např. otázka volného obchodu v povodí a ústí řeky Kongo pro všechny účastníky konference nebo také možnost svobodné plavby po řekách Kongo a Niger. Berlínský akt o Kongu vydaný na konferenci 26. února 1885 znamenal pro Leopolda definitivní potvrzení jeho nároků. Tento dokument uznával suverenitu MKS nad územím od ústí řeky Kongo až po řeku Lualabu s více jak patnácti miliony obyvatel. Na závěrečné ustanovení Berlínského kongresu Leopold navázal královským dekretem, který vydal 29. května 1885²⁷. Tento dekret pojmenoval nový státní útvar jako Svobodný stát Kongo (SSK) a oficiálně zrušil MKS. Nový stát převzal od MKS modrou vlajku se zlatou hvězdou a měl také svojí vlastní hymnu s názvem *Do budoucnosti*. Dubnová rezoluce belgického parlamentu umožňovala Leopoldovi stát se vládcem dvou nezávislých států zároveň, a tak se 1. října belgický král stal také suverénním panovníkem Svobodného státu konžského.²⁸

²⁵ HOCHSCHILD, s. 75–80.

²⁶ RENTON, s. 25.; NZONGOLA-NTALAJA, s.17.

²⁷ HOCHSCHILD, s. 87.

²⁸ BOURNE, s. 52.; GONDOLA, s. 55–57.; HOCHSCHILD, s. 84–87.; MOREL, Edmund Dene, *King Leopold's Rule in Africa*, London 1904, s. 3–7.

4 Svobodný stát konžský

4.1 První roky nového státu a jeho administrativa

Svobodný stát Kongo, jako každý státní útvar potřeboval svoji administrativu. Leopold se snažil vytvořit vládu v Africe nezávisle na té v Belgii. V Belgii Leopold vládl jako konstituční panovník, v novém státě ve střední Africe jako absolutistický vládce. Struktura vlády v SSK byla následující. Přímo Leopoldem byli až do roku 1908 vybíráni tři nejvyšší ministři státní rady.²⁹ Do tohoto úřadu nastoupili jako ministři – Edmond van Eetvelde pro zahraničí, obchod, přístavy a spravedlnost, Van Neuss pro finance a daně a plukovník Strauch pro místní administrativu, policii, armádu a dopravu. Tito politici společně s ostatními vyššími úředníky byli placeni belgickým králem a také jemu byli přímo odpovědní. Původcem hlavního rozhodování byl tedy vždy Leopold. Nový stát měl také svého generálního guvernéra, který sídlil v hlavním městě Boma. Generální guvernér měl pod sebou patnáct oblastních komisařů, kteří měli rozdělenou působnost v oblastech konžského státu. Po více jak roční existenci SSK, se ke konci roku 1886 na jeho území nacházelo pouze 254 bělochů. Mezi nimi byli důstojníci, misionáři a obchodníci se svými úředníky.³⁰ Jak uvádí H. R. F. Bourne: „*O tři roky později celá bělošská populace vzrostla pouze na 430 obyvatel, z nichž bylo 119 úředníků, 134 obchodníků a 70 misionářů*“.³¹ Většina bílé populace byla v té době soustředěna v regionu Dolního Konga.

S cílem omezit práva domorodců a získat absolutní kontrolu nad územím Leopold vydal během prvních let existence státu několik dekretů. Dekret vydaný v září 1886 měl oproti později vydaným dekretům paternalistický nádech a jeho formulace nijak nenasvědčovala omezování svobod původních obyvatel.³² Prohlášení končilo slovy: „*Veškeré zákony nebo dohody, které směřují k vyhoštění domorodců z jejich území nebo jejich území zabavují, přímo či nepřímo zbavují domorodce jejich svobody nebo způsobu existence jsou zakázány*“.³³ Dekret vydaný 30. dubna a nařízení vydané generálním guvernérem Janssenem 30. června 1887 již začaly postupně limitovat domorodce v jejich právech. Stanoviska těchto dokumentů uznávaly stát jako jediného

²⁹ DOYLE, s. 9.

³⁰ BOURNE, s. 65–67.

³¹ Tamtéž, s. 68.

³² MACDONNELL, s. 178.

³³ DOYLE, s. 11.

vlastníka veškerého území SSK kromě území obývaného domorodci.³⁴ Dosud byli domorodci zvyklí přirozeně se stěhovat dle potřeby a usazovat se na místech s nejvhodnějšími zdroji pro jejich existenci. Ustanoveními z roku 1887 o tuto možnost přišli a byli nuceni zůstat na jednom místě, veškeré ostatní území nadále vlastnil stát a on jediný s ním mohl nakládat. Dekret, který umožňoval najímání domorodců, jako pracovní sílu, byl vydán 8. listopadu 1888. Domorodci mohli být na základě ustanovení tohoto dekretu najímání do pracovního poměru na dobu sedmi let pod podmínkou, že jejich zaměstnavatelé s nimi budou jednat na základě předem stanovených podmínek a odměňovat je za pomoci mzdy. V případě špatného jednání ze strany zaměstnavatele měl zaměstnanec nárok na ukončení pracovního poměru. K zajištění kontroly nad produkcí slonoviny byl vydán 25. července 1889 další dekret. Ten povoloval lov slonů na území SSK pouze na základě speciální licence, jejíž cenu určoval generální guvernér. O dva roky později došlo k dalšímu omezení práv domorodců.³⁵ K zajištění veškerého kaučuku a slonoviny Leopold vydal 21. září 1891 tajný dekret, který zakazoval obyvatelům SSK obchodovat s těmito komoditami.³⁶

4.2 Force Publique

Leopoldovým dekretem z 5. srpna 1888 vznikla vojenská milice *Force Publique* (FP). FP měla sloužit k bránění ekonomických zájmů SSK a potlačování protistátních povstání. Důstojníky FP byli běloši – belgičtí vojáci nebo žoldáci z ostatních zemí. Pod nimi sloužili vojáci rekrutovaní z domorodých obyvatel Afriky. Ti byli do služeb FP rekrutováni na základě dekretu ze 17. listopadu 1888, jehož formulace o pracovních podmínkách byla totožná s dekretem z 8. listopadu toho roku. FP byla vlastně armádou SSK a její organizační struktura byla následující. V každé rotě bylo 200–250 vojáků a dalších 40–60 vojenských dělníků, dva praporčíci a čtyři až šest desátníků z řad domorodců. Velení roty bylo v evropských rukách. Evropané zastávali funkce kapitána nebo nadporučíka, poručíka nebo podporučíka, vedoucího četaře a četaře. K rozšíření vedoucích řad FP došlo u čet, které byly nasazeny do boje. Funkci druhého důstojníka a druhého poddůstojníka zastávali opět Evropané a funkci četaře a třech desátníků Afričané. Domorodci sloužící v FP měli daleko větší životní úroveň než ostatní. Díky

³⁴ BOURNE, s. 70.

³⁵ DOYLE, s. 11.; MOREL, *Affairs*, s. 323–326.;

³⁶ MOREL, *Red Rubber*, s. 29.

tomuto faktu jich plno vstupovalo do řad této milice dobrovolně. Během 90. let 19. století byla hlavní náplní FP exploatace místního obyvatelstva pro nucené práce.³⁷

Leopold tuto svoji armádu využil ještě k dalšímu účelu. Na území nového státu působila totiž i jiná mocenská skupina – arabští obchodníci s otroky. Ti do oblasti pronikali z východu. Leopold s nimi z počátku spolupracoval a kupoval od nich otroky, které posléze používal jako vojáky a dělníky ve svém dominiu. Snaha obou stran získat kontrolu nad exploatací konžské slonoviny přiměla Leopolda ke změně postoje a během let 1892–1894 proběhla tzv. Křesťanská proti-otrokářská výprava, jež skončila pro belgického krále úspěchem. Pravý úmysl belgického krále byl ekonomicky rozbít svého protivníka a získat v oblasti monopol. Navenek prezentoval svůj postup jako humanitární s cílem zabránit otrokářství a ochránit před ním domorodé obyvatelstvo Konga. Ve své podstatě byl Leopoldův režim horší než arabské otrokářství.³⁸

4.3 Hospodářský význam státu a exploatace jeho bohatství

4.3.1 Počátky Leopoldova bohatství

Hlavní zdroje přírodního bohatství Svobodného státu konžského představovaly kaučuk a slonovina. Slonovina byla ve světě používána pro účely řezbářství nebo také na výrobu klavírových kláves. K nárůstu poptávky po kaučuku na světových trzích došlo především díky vynálezu Johna Boyda Dunlopa. Ten totiž vynalezl v roce 1887 nafukovací pneumatiku. Jeho vynález byl velmi důležitý pro rozvíjející se automobilový průmysl a z hlediska hospodářského významu SSK také pro tento stát. Pro výrobu pneumatik se totiž začal používat kaučuk, který byl na území Leopoldova dominia přítomný ve velkém množství. Kaučuk se tedy díky rozvoji masové výroby pneumatik stal základem Leopoldova bohatství.³⁹ Pro maximalizaci zisku z Leopoldova afrického státu přispěl zákaz směřovaný k původnímu obyvatelstvu. Jak napsal Arthur Conan Doyle: „*Všude platily přísné zákazy – na jedné straně pro domorodce, kteří neměli právo shromažďovat produkty svých lesů; na druhé straně pro nezávislé obchodníky, kteří byli hodni trestu v případě, že koupí cokoliv od domorodého obyvatelstva*“.⁴⁰ Prohlášení z roku 1892 umožňovalo jen to, že „*domorodci mohou shromažďovat*

³⁷ BOURNE, s. 75–76.

³⁸ HOCHSCHILD, s. 123.; NZONGOLA-NTALAJA, s. 21.

³⁹ RENTON, s. 27.

⁴⁰ DOYLE, s. 15.

kaučuk za podmínky jeho následujícího prodeje státu“.⁴¹ Touto cestou Leopold získal téměř absolutní kontrolu a monopol v obchodě se slonovinou a kaučukem.

Belgický král nedisponoval tolika zdroji nutnými k získání absolutní kontroly nad všemi oblastmi SSK a jejich surovinami. Z tohoto důvodu se rozhodl pro udělování koncesí společností, které měly zájem podnikat v jeho africkém dominiu a získávat z něj přírodní bohatství.⁴² V těchto společnostech držel stát (tedy Leopold samotný) obvykle padesáti procentní podíl akcií. Dekret z 30. října roku 1892 rozdělil SSK do 3 zón a to do severní části dekretem nazvané *domaine privé*, jejímž výhradním vlastníkem byl stát. Jihovýchodní část patřila těžební společnosti Katanga (stát měl 2/3 podíl na zisku). Jihozápadní část byla otevřena podnikatelům za poplatek 5 000 franků za každou obchodní stanici a s podmínkou odevzdání 1/5 z nashromážděného kaučuku jako poplatek. Belgické společnosti podnikající v této oblasti byly později spojeny a od roku 1901 známy jako společnost Kasai, ve které SSK vlastnil polovinu akcií.⁴³

Jihovýchodní oblast Katanga byla z hospodářského hlediska velmi významná a Leopold usiloval, aby získal kontrolu nad tímto regionem. V této části střední Afriky se totiž nacházely velké zásoby nerostného bohatství, v první řadě zde byla velká naleziště mědi. Společnost Katanga získala od SSK těžební právo na dvacet let a stala se vlastníkem třetiny státního území nazývaného termínem *vacant* – prázdné. V oblasti Katanga měl největší moc vládce Msiri. Do Msiriho teritoria bylo podniknuto několik neúspěšných výprav s cílem připojit Katangu ke SSK. Úspěšnou se stala až ta v letech 1891–1892 pod vedením anglického kapitána Stairse. Tato expedice skončila Msiriho smrtí a vyvěšením vlajky SSK na kopci Bunkeia.⁴⁴ Katanga byla posléze prozkoumána Leopoldovými zmocněnci a 12. května roku 1894 na základě dohody o hranicích s Rhodesií definitivně připojena ke SSK.⁴⁵

4.3.2 Produkce kaučuku

Většina bohatství Leopoldova dominia spočívala v produkci kaučuku. Sběr a produkci této suroviny měly v režii koncesované společnosti, jež měly svoje určené území

⁴¹ Tamtéž, s. 16.

⁴² HOCHSCHILD, s. 117.

⁴³ REINSCH, Paul Samuel, *Real Conditions in the Congo Free State*. In: *The North American Review* 178, 1904, 2, s. 217.

⁴⁴ MOLONEY, Joseph Augustus, *With Captain Stairs to Katanga: Slavery and subjugation in the Congo 1891–92*, London 2007, s. 132–135.; MOREL, *King Leopold's Rule*, s. 268.

⁴⁵ GONDOLA, s. 62–63.

působnosti. Pokud společnost vyčerpala veškeré zásoby kaučuku na svém území, byla odsouzena k zániku. Rychlost ubývání zásob kaučuku záležela na kvalitě jeho zdroje, dále metodě a intenzitě sběru. Surovina mohla být získávána buďto z kaučukovníků nebo z kaučukové révy. Lepší zdroj představovaly kaučukové stromy, protože byly vydatnější a vydržely opakované nařezávání. Důsledkem nadměrného nařezávání mohlo dojít k vyschnutí stromu až na 5 let. Poté ale bylo možné opětovné sbírání kaučuku z tohoto zdroje.⁴⁶

Kaučuková réva představovala méně kvalitní zdroj suroviny. Byla křehká a tudíž mnohem náchylnější k úhynu. V oblastech s větší produkcí kaučuku z révy hrozilo rychlejší vyčerpání zásob. Intenzitu exploatace oblasti také určovalo to, zda šlo o region volného obchodu nebo koncesovaného. V regionech s volným obchodem sběrače a obchodníky motivovaly vysoké ceny na světových trzích. Byli proto velmi citliví na jejich vývoj. Oblasti s působností koncesovaných společností byly méně citlivé na světové ceny, neboť společnosti zde podnikaly za pomoci nátlaku na sběrače. Intenzita nátlaku ze strany společností se odrážela v jeho nasbíraném množství. K získání většího množství kaučuku tedy stačilo pouze zvýšit nátlak na jeho sběrače. Většina kaučuku z Leopoldovy kolonie byla produkována z kaučukových rév, a proto docházelo k rychlejšímu vyčerpání zdrojů.⁴⁷

Jednou ze společností podnikajících v SSK byla společnost ABIR založená roku 1892 v Antverpách. Název společnosti byla zkratkou anglického názvu *Anglo-Belgian India Rubber Company*. Polovinu akcií ABIR vlastnil SSK. Lidé žijící v Kongu na území působnosti ABIR byli nuceni této společnosti odevzdávat nasbíraný kaučuk místo placení daní státu. ABIR získala od státu práva policie. Mezi ně patřila možnost zatýkat, což sloužilo jako donucovací nástroj ke sběru kaučuku. Mužům z vesnic pod kontrolou společnosti ABIR byly přiděleny kvóty pro sběr kaučuku a to konkrétně 4 kila suchého kaučuku, tedy jednou takové množství kaučuku v tekutém skupenství. Toto množství měli nasbírat za 14 dní. Sběrači byli kontrolováni stráží, která je v případě selhání kvůli nesplnění limitu v lepším případě zbičovala, v horším zastřelila. Stráž dohlížející na plnění limitů pro sběr byla pod tlakem svých nadřízených. V případě, že vesnice pod kontrolou dané stráže zaostávala ve sběru, byli příslušníci této stráže potrestáni anebo také propuštěni. Systém společnosti ABIR měl za cíl co

⁴⁶ HARMS, Robert, *The End of Red Rubber: A Reassessment*. In: *The Journal of African History* 16, 1975, 1, s. 75.

⁴⁷ Tamtéž, s. 75–76.

největší produkci kaučuku. Zmocněnci ABIR sloužili ve dvouletém období a ke svému základnímu platu dostávali dvou procentní provizi z veškerého shromážděného kaučuku. Neplnění kvót znamenalo pro zmocněnce ztrátu provize v hodnotě chybějícího kaučuku. Metody zvyšování produkce kaučuku byly následující. Buďto došlo jednoduše k zapojování více vesnic do sběru nebo k prostému zvyšování kvót jednotlivým vesnicím. To vedlo také k zapojení mužů dokonce i dětí do sběru. Celkový počet sběračů kaučuku pracujících pro ABIR byl v roce 1906 47 000.⁴⁸

Většina kaučuku v oblasti působnosti ABIR byla produkována z kaučukové révy. Tento druh zdroje nebyl moc kvalitní a sběrači byl doslova vyždímán k smrti. Přerezávání celých kmenů bylo zákonem zakázané. Nicméně sběrači museli tuto metodu často používat, aby získali co nejvíce kaučuku a splnili tak stanovené kvóty pro sběr. Vytékající míza byla shromažďována nejčastěji do hliněných hrnců nebo košíků umístěných pod řez. Poté se musela nechat zhmotnit. Často jediný způsob jak dosáhnout tohoto stavu v pralesních podmínkách byl pro sběrače bolestivý. Mízu si totiž rozptýlili na svoje tělo a v hmotnějším stavu jí z něj odstraňovali, což zejména v ochlupených částech těla nebylo ničím příjemným. S nashromážděnou surovinou sběrači často vykonávali daleké cesty k evropským zmocněncům, kteří měli za úkol odevzdávanou komoditu převážít. Ze suroviny se vytvářely menší desky, které postupně vysychaly na slunci a po dokončení tohoto procesu byly připraveny k exportu. V Leopoldově dominiu byl dokonce stanoven systém odměňování úředníků za nashromážděný kaučuk. Čím méně dostali domorodci za tuto komoditu, tím více dostali úředníci na odměnách. O tomto systému vyplácení bonusů se dozvěděla německá vláda a žádala vysvětlení, Leopold ale jeho existenci rezolutně popřel.⁴⁹

Někdy sběrači úmyslně ničili kaučukovníky v domnění, že napomohou rychlejšímu vyčerpání zdrojů této suroviny a společnost podnikající v této oblasti přesune svoji působnost na jiné místo. V roce 1896 vyšlo státní nařízení, které mělo pomoci k obnovování ubývajících zdrojů kaučuku. Každá koncesovaná společnost musela vysadit 150 nových kaučukovníků nebo kaučukové révy za každou nasbíranou tunu kaučuku. O šest let později v roce 1902 bylo nařízeno vysazovat 500 nových rostlin. Myšlenka tohoto nařízení byla zřejmě dobrá, nicméně společnosti neměly zájem vysazovat nové zdroje kaučuku, ze kterých budou moci čerpat až jejich následovníci. Vysazovaly je většinou jen v menším než požadovaném množství a kvalita nových

⁴⁸ HARMS, s. 78–79.; MOREL, *Red Rubber*, s. 129–131.

⁴⁹ HARMS, s. 81–82.; HOCHSCHILD, s. 160–163.; MOREL, *Red Rubber*, s. 30–31.

zdrojů se nemohla rovnat těm původním. Některé obnovené plantáže dokonce již nikdy znovu požadovanou surovinu neprodukovaly.⁵⁰

4.3.3 Systém *Red Rubber*

Celý systém sběru a produkce kaučuku byl prostou exploatací přírodního bohatství SSK. Hlavní moc v zemi byla vykonávána prostřednictvím armády, která s místním obyvatelstvem jednala velmi krutě. Brutalita uplatňována při rabování přírodních zdrojů vedla až k masakrům původního obyvatelstva. Konkrétně pro systém produkce kaučuku je užíván termín *Red Rubber*. Toto označení se vztahuje k nelidskému jednání doprovázející celý proces sběru a odkazuje na krev Afričanů, která byla během něho prolita. Konžské obyvatelstvo trpělo a také strádalo na jídle. V Leopoldově africkém státě totiž neexistovalo rozvinuté zemědělství a v ekonomice byl nedostatek zboží. Tyto faktory vedly k hladovění místních obyvatel, což mnohdy způsobilo dokonce hladomor. Společnosti podnikající v SSK většinou jen rabovaly jeho přírodní zdroje a zisk z této činnosti zpět do firem nevracely. Důsledkem tohoto parazitování byl tedy jen minimální ekonomický rozvoj oblastí.⁵¹

Každá vesnice, která byla zapojena do sběru kaučuku se zavazovala nashromáždit určitý počet této suroviny. Vojáci FP často zajímali ženy z vesnic jako rukojmí a nutili tak jejich muže ke splnění dohodnutých kvót pro sběr. Mezitím co muži sbírali, jejich ženy ale také děti a staří byli drženi v dřevěných ohradách. Vojáci ke svým zajatcům přistupovali s nelidským jednáním. Ženy byly znásilňovány a mnoho zajatých domorodců umřelo hladem nebo žízni. Pokud sběrači nesplnili kvóty nebo byl kaučuk nekvalitní, docházelo k zabíjení a v mnoha případech byla vyhlazena celá vesnice. Na důkaz, že nebylo plýtváno střelivem, oddělovali vojáci FP svým obětem ruku od zápěstí dolů. Když některý z vojáků minul, utnul ruku nějakému z živých vesničanů. Ruce byly poté dopravovány k důstojníkům v dřevěných koších a příslušníci FP dostávali dokonce odměny za počet donesených rukou. Oddělené ruce byly často konzervovány uzením, aby vydržely cestu v místním klimatu až na určené místo.⁵²

K celému procesu sběru kaučuku bylo zapotřebí kromě sběračů také velké množství nosičů, kteří „byli nutností hlavně na místech, kde byl říční systém blokován přejemi, zejména – dokud nebyla postavena železnice – na třítydenní túru mezi

⁵⁰ HARMS, s. 82.

⁵¹ RENTON, s. 29.

⁵² GONDOLA, s. 68.; RENTON, s. 30–31.

přístavním městem Matadi a Stanley Pool“.⁵³ Důležití byli také pro přenášení nashromážděného kaučuku z vnitrozemí k řekám. Pokud byla řeka splavná a bez přírodních překážek, byla surovina dále přepravována pomocí parníků. Nosiči, v jejichž řadách pracovali i malé děti, měli velmi těžké podmínky a ani jim se brutalita Leopoldova režimu nevyhnula. Často byli nuceni k pracovnímu výkonu pomocí *chicotte*, biče zhotoveného z hroší kůže. Tento bič byl univerzálním nástrojem používaným zmocněnci SSK pro trestání za nízkou pracovní výkonnost nebo jiný prohřešek. Podle slov jednoho z místních: „*Domorodci nejsou líní budiž k ničemové. Jejich slabé síly jsou důsledkem tvrdé práce, strýzlivosti a prostého žití*“.⁵⁴ Bičování bylo prováděno na holou kůži a obětem na těle zůstaly nevzhledné jizvy. Několik ran bičem způsobilo krvácení. Pokud nebyl prohřešek tak vážný, trestaný obdržel maximálně dvacet pět ran. Mnohdy byla oběť vystavena až sto rázům. Většinou po dvaceti pěti nebo třiceti ranách došlo ke ztrátě vědomí a výjimkou nebylo ani ubičování k smrti.⁵⁵ Nejen nosiči, ale také sběrači kaučuku byli bičováni, pokud nenashromáždili stanovené množství suroviny.⁵⁶

4.4 Důsledky Leopoldovy vlády

Leopold se za celou dobu dvaceti tří let nadvlády nad SSK na jeho území nepodíval.⁵⁷ Jeho vládnutí z Evropy se i přesto velmi negativně podepsalo na tomto regionu střední Afriky. Nelidské zacházení s domorodci při sběru kaučuku a všeobecně špatné životní podmínky se odrazily v prudkém úpadku jejich populace. Vesnice, které nebyly ochotny se zapojit do celého procesu produkce nebo neplnily stanovené kvóty, čekalo vypálení a jejich obyvatelé byli vyvražděni. Často také docházelo k úmyslnému zmrzačování. Leopoldova administrativa neměla žádný zájem o rozvoj konžského regionu a na celém systému vydělávala hlavně Leopoldova rodina, majitelé akcií a banky.⁵⁸ Mezi lety 1890–1904 vzrostly příjmy z veškerého kaučuku pocházejícího z SSK 96krát⁵⁹ a na přelomu století se Leopoldova kolonie stala nejvýdělečnější kolonií na africkém

⁵³ HOCHSCHILD, s. 119.

⁵⁴ DOYLE, s. 29.

⁵⁵ DOYLE, s. 29.; HOCHSCHILD, s. 120.

⁵⁶ HOCHSCHILD, s. 160.

⁵⁷ NZONGOLA-NTALAJA, s. 22.

⁵⁸ RENTON, s. 37.

⁵⁹ HOCHSCHILD, s. 160.

kontinentu. Ceny kaučuku na světových trzích se mezi lety 1880–1910 zečtyřnásobily a podíl afrického kaučuku na světové produkci ve stejných letech vzrostl z 5 na 50%.⁶⁰

Přesnější údaje o exportu a importu SSK udávají následující tabulky:

Tabulka 3.4 č. 1: Export a import vyjádřený v tehdejších bel. francích

Rok	Celkový export ze SSK	Celkový import do SSK
1895	10 943 019	10 685 847
1896	12 389 599	15 227 776
1897	15 146 976	21 181 462
1898	22 163 481	23 084 446
1899	36 067 959	22 325 846
1900	47 377 401	24 724 108
1901	50 488 394	23 102 064
1902	50 069 514	18 080 909

Zdroj: CASEMENT, Roger, *Casement Report*, London 1904, s. 67.

Tabulka 3.4 č. 2: Export kaučuku a slonoviny vyjádřený v tehdejších bel. francích

Rok	Kaučuk	Slonovina
1898	15 850 987	4 319 260
1899	28 100 917	5 834 620
1900	39 874 005	5 253 300
1901	43 965 950	3 964 600

Zdroj: MOREL, Edmund Dene, *Affairs of West Africa*, London 1902, s. 346.

Celý proces exploatace přírodního bohatství SSK byl postaven na systému nucených prací. Počátky nucených prací v Leopoldově africkém dominiu jsou spojeny s rozvojem dopravy mezi pobřežím a vnitrozemím. Převahu nákladů zajišťovali nosiči rekrutovaní z domorodého obyvatelstva. Tento systém se zpočátku zdál úspěšný, později se ale setkal s odporem ze strany nosičů, kterým vadilo odloučení od domova na delší dobu při vykonávání své práce. Státní úředníci se rozhodně nehodlali smířit s odporem

⁶⁰ GONDOLA, s. 66.

nespokojených dělníků. Svoji moc se rozhodli demonstrovat tím, že začali zajímat ženy a děti protestujících jako rukojmí. Tímto způsobem se snažili přimět nosiče zpět ke svojí práci. Vesnice zatažené do tohoto sporu si uvědomovaly vážnost celé situace a v čele se svými náčelníky hrozily hromadným povstáním, vypleněním vládních budov a likvidací státních úředníků zodpovědných za celou věc. Především díky vlivu misionářů se nakonec podařilo předejít vzplanutí celého konfliktu a během následujících let začal systém nucených prací fungovat s lehkostí. Tato skutečnost nebyla způsobena ochotou domorodců podřídit se státní moci, ale zavedením razantnějších opatření Leopoldovou administrativou, která tak posílila svoji moc nad původními obyvateli.

Vylepšená státní legislativa nutila domorodce k práci pomocí tyranie, již měli na starosti noví vládní zmocněnci. Vesnice tedy začaly být kontrolované ozbrojenými muži, kteří se svojí puškou dohlíželi, zda sběrači kaučuku či nosiči vykonávají svoji práci. Právě tato stráž pověřená Leopoldovou administrativou měla na svědomí brutální zacházení s původními obyvateli a jejich obrovskou depopulaci.⁶¹ Teror místního obyvatelstva spojený se systémem nucených prací podle odhadů historika Adama Hochschilda způsobil smrt deseti milionům z celkové populace dvaceti milionů domorodců.⁶² Postoj Leopolda ke svému vlastnímu africkému státu, jeho přírodnímu bohatství a obyvatelům je velmi dobře popsán v pamfletu Marka Twaina *Monolog krále Leopolda*: „Uchopení a držení státu jako mého osobního majetku, všech jeho obrovských příjmů jako mojí vlastní kořist – mojí, jen mojí – nárokování si a držení jeho milionů lidí jako můj osobní majetek, mé nevolníky, mé otroky; pracují pro mě, za mzdu nebo bez ní; jídlo, které vypěstují, není jejich majetkem, ale mým; kaučuk, slonovina a všechno další bohatství země je moje – jenom moje – a je shromažďováno pro mě muži, ženami a malými dětmi pod pohrůžkou biče a kulky, ohně, hladovění, zmrzačení a oprátky“.⁶³ Takto Leopold promlouvá v díle a je rozladěný, že právě těmito slovy je on a jeho administrativa známa světu prostřednictvím objektivních misionářů, konzulů a nezávislých belgických úředníků.⁶⁴ V kontextu s realitou a skutečným děním ve SSK je ale tato charakteristika belgického krále pravdivá.

⁶¹ BOURNE, s. 178–179.

⁶² CASTRYCK, Geert, *Whose History is History? Singularities and Dualities of the Public Debate on Belgian Colonialism*. In: LÉVAI, Csaba (ed.), *Europe and the World in European Historiography*, Pisa 2006, s. 71–88.

⁶³ TWAIN, Mark, *King Leopold's Soliloquy*, Boston 1905, s. 6.

⁶⁴ Tamtéž, s. 5.

5 Mezinárodní kritika Leopoldovy administrativy

5.1 Sílicí mezinárodní tlak

Zločiny Leopoldovy administrativy ve SSK postupně začaly pronikat do povědomí světové veřejnosti. Do roku 1904 se belgickému králi poměrně úspěšně dařilo zatajovat realitu, která panovala v jeho africké kolonii. Právě toho roku Roger Casement, britský diplomat, sepsal dokument *Casement Report*,⁶⁵ ve kterém detailně popsal způsoby Leopoldovy vlády v konžském regionu. Tento dokument také znamenal potvrzení pravdivosti předchozích zdrojů sdělujících krutou realitu a nelidské zacházení s domorodým obyvatelstvem, které správu Leopoldova dominia po celou dobu provázelo.

Roger Casement velmi dobře znal prostředí afrického kontinentu a jeho obyvatele. V diplomatických službách pracoval od roku 1892 jako konzul v Nigeru, kde setrval až do roku 1895. Následující tři roky zastával diplomatickou funkci v dnešním Mosambiku a poté byl převelen do SSK. Jako britský konzul působící v Leopoldově dominiu měl jedinečnou příležitost zaznamenat tamní prostředí nezprostředkovaně a svůj názor na něj mohl tedy postavit na vlastních zkušenostech. Casementův dokument *Casement Report* a jeho uveřejnění se stalo prvním krokem na cestě, která směřovala k mezinárodnímu tlaku na Leopolda II. a zrušení jeho nadvlády nad SSK.

Na svých cestách po SSK byl Casement překvapen plachostí místních obyvatel. Brzy ale zjistil proč tomu tak je. Jako běloch byl místními obyvateli považován za jednoho ze zmocněnců SSK, a jak později zjistil právě těch se domorodci obávali oprávněně. Z úst místních obyvatel se Casement dověděl o nelidských praktikách, které na nich uplatňovali Leopoldovi zmocněnci. Kromě zmrzačování a zabíjení byli domorodci nuceni za mnohdy minimální přečiny platit přemrštěné pokuty stanovené v množství mosazných prutů. Pokuta nevyplývala z určité právní legislativy, a proto její výše nebyla ničím omezena. Pokud nebyli domorodci schopni tuto pokutu zaplatit, byli nuceni prodat své ženy a děti.⁶⁶

Mezi další odpůrce Leopoldova režimu patřil tajemník *Společnosti pro ochranu domorodců* Henry Richard Fox Bourne, autor knihy *Civilization in Congoland* publikované v roce 1903. Bourne, jako zastánce práv domorodců byl dalším, kdo se

⁶⁵ CASEMENT, Roger, *Casement Report*, London 1904.

⁶⁶ DOYLE, s. 57–59.; MACDONNELL, s. 286.

podílel na mezinárodním tlaku vůči Leopoldovi.⁶⁷ Významným kritikem administrativy SSK a pozdějším blízkým spolupracovníkem Rogera Casementa byl Edmund Dene Morel. Tento Brit pracoval od roku 1891 v obchodní společnosti Elder Dempster sídlící v Liverpoolu. Loďařská obchodní společnost Elder Dempster zajišťovala obchod mezi Velkou Británií a Svobodným státem konžským. Morel během svého zaměstnání v obchodní společnosti začal v roce 1893 jako novinář na volné noze psát články o Africe. Jeden z jeho prvních článků dokonce bránil Leopoldovu vládu v Kongu. Čtenář se mohl dočíst, že ve SSK neexistuje žádné otroctví a dokonce mzdy tamních dělníků převyšují mzdy těch britských. K prozření a zjištění reality Morel dospěl ke konci devadesátých let 19. století stále ještě jako zaměstnanec Elder Dempster. Jednoho dne kontroloval vykládku lodě, která právě připlula do přístaviště ze SSK. Jako očitý svědek viděl, že loď po vyložení svého nákladu (kaučuku a slonoviny) nebyla naložena jiným a zpět do Konga na ní pluli jen důstojníci a zbraně. Tato zkušenost Morela přivedla na myšlenku, že v Leopoldově africkém dominiu zřejmě dochází k pouhé exploataci přírodního bohatství. Když se Morel dověděl o těchto podivnostech a pátral dále, vedení společnosti v čele se Sirem Alfredem Jonesem, mimo jiné čestným konzulem SSK v Liverpoolu, se ho snažilo umlčet. Pokusy získat si Morelu mlčenlivost vyšším platem, povýšením na významnější místo v jiné zemi nebo denní hodinovou prací konzultanta za 200 liber ročně neuspěly. Svůj první kritický článek *Belgium and the Congo State* Morel uveřejnil v roce 1900. Následující rok ukončil pracovní poměr v Elder Dempster a naplno se začal věnovat této problematice. Pro přílišnou omezenost britského tisku se v roce 1903 rozhodl k založení vlastního deníku *The West African Mail*, ve kterém se mohl začít objektivně a bez jakéhokoli limitování věnovat kontroverzi Leopoldovy vlády.⁶⁸

5.2 Leopoldova propaganda

Postupné pronikání informací z dění ve SSK do světa a soustředění zájmu zahraničního tisku na tuto oblast Afriky Leopolda velmi rozhořčilo. Z tohoto důvodu se snažil, aby byl Morelovi znemožněn přístup k informacím o realitě probíhající v jeho dominiu. Korespondence mezi Morelem a společnostmi v Kongu, které byly ochotné s ním spolupracovat, podléhala cenzuře v Bomě. Morel ale díky svému tajnému zdroji

⁶⁷ BOURNE, Henry Richard Fox, *Civilisation in Congoland*, London 1903.

⁶⁸ HOCHSCHILD, s. 185–186.; RENTON, s. 39–40.

Raymond De Grezovi (veterán z FP) získal velmi cenné informace v podobě fotografií, pořízených misionáři, zobrazujících zničené vesnice a zmrzačené konžské obyvatelstvo.⁶⁹ Po uveřejnění Rogerova dokumentu Casement Report v Belgii a Anglii objevily názory pro okamžité zahájení oficiálního vyšetřování. Neustálý tlak okolí belgického krále přinutil ke jmenování komise, která měla celou situaci v Kongu prošetřit. Leopold sestavil celou komisi tak, aby její práce neškodila jeho zájmům. Prezidentem komise byl belgický právník Janssens, jenž „*působil na všechny, kteří s ním přišli do kontaktu jako muž upřímného a soucitného charakteru*“.⁷⁰ Baron Nisco, další člen komise, sklidil sice kritiku za to, že byl funkcionářem Leopoldovy administrativy v Kongu. Nicméně na jeho osobu nebyly nikdy zaznamenány žádné stížnosti. Třetím členem komise byl význačný švýcarský právník Schumacher. Čtvrtého člena a svého zástupce požadovala britská vláda. Angličan Mackie získal místo v komisi, ale stihl se zúčastnit pouze posledních tří sezení a jeho žádost o zápisy z předchozích setkání byla zamítnuta. Mackie se také při svém pobytu ve SSK nemohl setkat s tamní krutou realitou, neboť všechna tři sezení probíhala na místech velmi vzdálených od oblastí, kde probíhal sběr kaučuku. Výsledky vyšetřování této Leopoldovy komise nebyly v Belgii nikdy zveřejněny.⁷¹

Jako příklad obhajoby Leopoldova vládnutí v Kongu bych uvedl článek belgického diplomata barona Moncheura, který je plný pozitiv a názorů opěvujících Leopoldův přínos této oblasti Afriky. Baron Moncheur ve svém článku Leopolda samotného nazývá osvíceným panovníkem, který se zasloužil o absolutní vymýcení otrokářství a do této části Afriky přinesl křesťanství, civilizaci a svoji další snahou přispěl ke zlepšení podmínek původního obyvatelstva. Podle autorových slov se z divočiny stala zahrada a lidé zde žijí v bezpečí a míru. Přínos vlády SSK Moncheur shledal v rozvoji říční dopravy, zbudování telefonních a telegrafních sítí a dále ve výstavbě silnic, pomocí kterých je zajišťována ve státě doprava. Nezmiňuje se ale o tom, že veškerá doprava je ve SSK prováděna za účelem vývozu přírodního bohatství ven z tohoto státu. O produkci kaučuku se Moncheur zmiňuje jen okrajově. Uvádí, že tato surovina byla hlavním exportním artiklem Leopoldova dominia, nicméně o celém procesu sběru a produkce, který provázelo nelidské jednání s domorodci, v článku nepíše. Úpadek černošské populace by, podle autora, vláda SSK nemohla dopustit,

⁶⁹ HOCHSCHILD, s. 189–191.

⁷⁰ DOYLE, s. 68.

⁷¹ Tamtéž, s. 68–69.

neboť ruce domorodého obyvatelstva pro ní byly základním elementem pro rozvoj státního hospodářství. Krutosti prováděné na domorodcích byly prý ve SSK vzácností, a pokud k nim opravdu došlo, byli viníci přísně potrestáni. Zprávy o zločinech Leopoldovy administrativy se podle Moncheura zakládaly na nedůvěryhodném svědectví domorodců, kteří říkali jen to, co se hodilo jim samotným a takto získané důkazy nebyly podloženy řádným vyšetřováním. Baron Moncheur tedy hodnotí způsob Leopoldovy vlády jako velmi přínosný konžskému regionu.⁷²

Leopold potřeboval prostředníka, který bude chválit jeho přínos pro konžský stát, uměle mu vytvářet dobré jméno a opovrhovat jeho protivníky. Člověk, kterého si Leopold najal za tímto účelem, byl bohatý americký právník Henry I. Kowalsky. Svůj úkol Kowalsky plnil psaním oslavných dopisů adresovaných Leopoldovi.⁷³ V dopisu z roku 1905 Kowalsky píše, že práce konžské vlády je vykonávána hlavně v zájmu obyvatel a jejím cílem je zlepšit civilizovanost domorodců.⁷⁴ Morelův literární styl nazval ohavným a stejně tak jeho fakta o SSK, dále ho označil za politického pamfletistu, jehož díla nemohou zbudit větší zájem. Své opovržení Leopoldovou administrativou ve SSK Morel údajně postavil na tvrzení několika nespokojených misionářů a rozhořčených mužů, kterým z důvodu nerespektování místní vlády nebyly uděleny koncese pro podnikání. Dalšího Leopoldova odpůrce Bourneho, o kterém se zmiňuje jen krátce, nazval fanaticem. Jeho *Společnost pro ochranu domorodců* prý podniká stejné kroky jako proti konžské vládě také jinde. Britskou vládu v Transvaalu a Rhodesii údajně také společnost osočila z politiky exploatace místního obyvatelstva za účelem vlastního zisku. V závěru pasáže o Bournovi a jeho společnosti Kowalsky píše, že nebyl schopen v takto krátkém článku odpovědět na všechny pravdy a nepravdy o politice vlády SSK. Kowalsky se také v dopisu dotknul podle jeho slov „údajných zvěřstev“. Zdroje, které se týkají této problematiky, vycházejí podle něho jen z obecností a pokud byl někdo dotázán na konkrétní odpověď, odkazoval pouze na zločiny páchané během Křesťanské proti-otrokářské kampaně na začátku devadesátých let 19. st.⁷⁵

⁷² MONCHEUR, *Conditions in the Congo Free State*. In: *The North American Review* 179, 1904,10, s. 494–503.

⁷³ EWANS, Martin, *European Atrocity, African Catastrophe: Leopold II, the Congo Free State and its Aftermath*, London, New York 2002, s. 227.; HOCHSCHILD, s. 245–248.

⁷⁴ KOWALSKY, Henry I., *Brief of Henry I. Kowalsky*, New York 1905, s. 4.

⁷⁵ Tamtéž, s. 14–18.

5.3 Mezinárodní kampaň

Negativní ohlasy na situaci v Leopoldově africké kolonii se objevovaly již v devadesátých letech 19. století. Roku 1890 se do SSK vypravil afroamerický právník a historik George Washington Williams, který chtěl poznat ten krásně rozvinutý a vyspělý konžský stát, jak ho prezentoval Leopold a jeho spojenci. V konžském regionu pobyl 6 měsíců a na základě svých zkušeností s realitou ve SSK napsal dopis *Open Letter to His Serene Majesty Leopold II.*, který vyjadřuje jeho protest vůči Leopoldově tamní vládě. Williams se takto stal prvním odpůrcem Leopoldova režimu. Williams se dalšími dopisy adresovanými vládě USA, snažil přesvědčit Spojené státy k podpoře a rozšíření kampaně proti zvěrstvům páchaným v Kongu. Také podporoval myšlenku samosprávy SSK pod mezinárodním dohledem a považoval za nezbytné vymanit konžský stát z moci Leopolda. Dalším, kdo byl zděšen postupem vládních sil vůči domorodému obyvatelstvu, byl švédský misionář Edward Wilhelm Sjöblom. Ten navštívil Leopoldovo Kongo v roce 1892 a poznal zde nelidské praktiky konžské armády FP. Dověděl se oddělování rukou obětí, a následném odměňování příslušníků FP za jejich počet. To vše prezentoval na setkání Společnosti pro ochranu domorodců v Londýně v roce 1897.⁷⁶

Dalšími odpůrci Leopoldova režimu byli misionáři William Henry Sheppard a William Morrison. Sheppard se stal v roce 1891 jedním ze zakladatelů *Americké presbyteriánské mise v Kongu*. Na základě svého očitého svědectví útrap konžského lidu Sheppard a jeho kolega Morrison podali zprávy, které společně s těmi Casementovými dopomohly ke spuštění mezinárodní kampaně. Ještě před začátkem mezinárodního vyšetřování situace ve SSK se v roce 1903 Morelovi a jeho spojencům v britském parlamentu podařilo uspět se schválením rezoluce o nutnosti humánního zacházení s domorodým obyvatelstvem. Morelovi se také podařilo získat kontakt na Casementa a 10. prosince stejného roku se tyto dva poprvé setkali. Během této schůzky Casement přesvědčil Morela k založení *Congo Reform Association (CRA)*, tedy nové veřejné kampaně namířené proti zločinům Leopoldovy vlády ve SSK. Jak bylo zmíněno již výše, Morel získával informace o dění ve SSK prostřednictvím svého tajného zdroje De Greze, jeho dalším tajným zdrojem byl nigerijský obchodník Hezekiah Andrew Shanu, který měl v oblasti Leopoldova dominia velké obchodní aktivity. Shanuovo

⁷⁶ GONDOLA, s. 72.; RENTON, s. 36.

svědectví o krutostech Leopoldovy vlády bylo uveřejňováno pod pseudonymem v britském tisku. Agenti belgického krále se bohužel pro Shanua v roce 1904 dověděli, z jakého zdroje informace pochází a nigerijský byznysmen pod pohrůzkami likvidace roku 1905 spáchal sebevraždu.⁷⁷

Veřejná kampaň vedená sdružením CRA si získala ve světě mnoho příznivců. Každoročně se konaly stovky setkání tohoto sdružení a v jeho řadách se objevovala také jména světoznámých autorů jako např. Mark Twain, Arthur Conan Doyle nebo Joseph Conrad, který byl mimo jiné přítelem Rogera Casementa.⁷⁸ Ve SSK Conrad pobýval ke konci 19. století a osobní zkušenost z tohoto prostředí vtělil do svého románu *Srdce temnoty*.⁷⁹

Nejefektivnějšími prvky celé kampaně byly samozřejmě přímé důkazy lidí pobývajících ve SSK. Účastníky setkání CRA byli tedy především misionáři, kteří se na svých cestách po SSK stali očitými svědky zločinů Leopoldovy správy. Během svého působení v Leopoldově dominiu se tito lidé často dostali do míst, kde Leopoldovi zmocněnci svými krutostmi způsobili obrovský úpadek domorodé populace nebo její úplné vyhubení. O způsobech konzské vlády se také dovídali přímo z úst domorodého obyvatelstva. Toto očitě svědectví a vytrvání v odporu proti způsobu vládnutí belgického krále ve SSK bylo velmi důležité pro úspěch celého snažení.⁸⁰ Příkladem mohou být baptističtí misionáři manželé John Harris a Alice Seely Harrisová. Realitu spatřenou ve SSK tito dva zvěčnili na fotografiích. Jejich fotografie sloužily Morelovi jako důkazní materiál pro veřejnou kampaň. Oba manželé se po návratu z Konga v roce 1906 stali velmi aktivními členy CRA. V rámci veřejné kampaně cestovali po Anglii a svým sdělením přispívali k rozšiřování povědomí o nelidském zacházení s domorodým obyvatelstvem ve SSK.⁸¹

Belgický král se samozřejmě nehodlal smířit s postupem stále sílící mezinárodní kampaně. Založil tedy měsíčník s názvem *Pravda o Kongu*, ve kterém byly uveřejňovány články pošpiňující správu britských kolonií. Tímto způsobem se Leopold snažil odpoutat pozornost od své osoby a problémů souvisejících s jeho africkou državou.⁸² Pro získání pravdy na svoji stranu Leopold dekretem z 23. července 1904

⁷⁷ GONDOLA, s. 72.; HOCHSCHILD, s. 194.; NZONGOLA-NTALAJA, s. 24–25.; RENTON, s. 40.

⁷⁸ RENTON, s. 39–40.

⁷⁹ CONRAD, Joseph, *Srdce temnoty*, Praha 2010.

⁸⁰ DOYLE, s. 69–70.

⁸¹ EWANS, s. 224.; HOCHSCHILD, s. 216.

⁸² HOCHSCHILD, s. 236.

založil Vyšetřovací komisi, do níž byli jmenováni právníci loajální jeho osobě. Tito lidé měli za úkol vytvořit umělé důkazy a vzbudit ve veřejném mínění názor, že Leopoldův režim ve SSK je správný.⁸³ Stanoviska této komise hovořila např. o tom, že depopulace některých oblastí SSK byla způsobena migrací domorodců kvůli neoprávněným obavám z požadavků vlády. Decimování populace některých oblastí bylo prý důsledkem velké epidemie neštovic. Následky této epidemie byly podle komise zhoršeny špatným přístupem domorodců, kteří nemocným jedincům povětšinou neposkytovali žádnou péči ani stravu a nechali je bez pomoci zemřít.⁸⁴

Ani tyto smyšlené důkazy, které měly dokázat Leopoldovu nevinnost, v konfrontaci s tvrzeními veřejné kampaně CRA neuspěly. Sdružení CRA totiž získávalo stále větší podporu veřejnosti a to zvláště ve Velké Británii díky práci manželů Harrisových a Morelovy neúnavné spolupráce s ministerstvem zahraničí a tiskem.⁸⁵ Roku 1905 CRA vydává dokument nesoucí název *Evidence Laid Before the Congo Commission of Inquiry*,⁸⁶ ve kterém byla popřena objektivnost vyšetřování komise jmenované Leopoldem. Ke konci roku 1906 se na veřejnost dostalo další dílo odsuzující násilnosti Leopoldova režimu ve SSK. Byla to další Morelova kniha s prostým, ale vše říkajícím názvem *Red Rubber*.⁸⁷

5.4 Konec Svobodného státu konžského

Pod tlakem výsledků práce mezinárodní kampaně vedené CRA byl nakonec Leopold nucen přiznat svoje zločiny. V domovině belgického krále byl významným odpůrcem jeho nadvlády nad SSK právník a poslanec Emile Vandervelde. Tento socialisticky smýšlející belgický státník vedl odpor proti Leopoldovu impériu jak slovy, tak činy. V roce 1895 celý projekt belgického krále označil jako *The Congolese corpse*⁸⁸. Vedl také opozici proti schválení úvěru belgické vlády určenému na podporu Leopoldova projektu. V otázce SSK nejprve zastával názor, aby se Belgie nijak neangažovala do

⁸³ HOCHSCHILD, s. 254.; RENTON, s. 47.

⁸⁴ *The Congo: A Report of the Commission of Enquiry Appointed by the Congo Free State Government*, New York 1906, s. 115–119.

⁸⁵ EWANS, s. 224–225.

⁸⁶ *Evidence Laid Before the Congo Commission of Inquiry at Bwembu, Bolobo, Lulanga, Baringa, Bongandanga, Ikau, Bonginda, and Monsembe*, Liverpool 1905.

⁸⁷ EWANS, s. 225.

⁸⁸ Konžská mrtvola.

této problematiky. Později podporoval myšlenku existence konžského státu pod správou samotné Belgie a zrušení Leopoldovy nadvlády nad tímto africkým státem.⁸⁹

Jednání o předání SSK pod belgickou správu bylo započato na konci roku 1906. Belgická vláda, která se měla stát novým majitelem Leopoldovy državy, měla také jako budoucí správce zájem o výsledky hospodaření SSK. Tyto údaje belgický král odmítl uveřejnit a svůj postoj argumentoval tím, že je jediným komu tyto informace náleží. Dále podle Leopolda belgická vláda neměla žádné právo ho ke zveřejnění těchto výsledků nutit. Leopold chtěl takto předejít přiznání, že jeho osobní bohatství plynulo z exploatace přírodních zdrojů SSK. Na základě Leopoldova chování v průběhu jednání belgická vláda začala pochybovat o správném využití jejího úvěru. Leopoldovi totiž poskytla 110 milionů franků, které měly být použity na rozvoj konžského regionu. Jak se ukázalo, většinu těchto peněz Leopold utratil za vydržování své milenky a 32 milionů z úvěru ani nesplatil. V roce 1908 bylo dlouhé jednání u konce a konečná dohoda mezi belgickou vládou a Leopoldem byla hotova. Na základě této dohody Leopold za předání SSK belgické vládě obdržel 50 milionů franků za svůj údajný přínos konžskému státu. Dále se belgická vláda zavázala zaplatit 45 500 000 franků na dokončení Leopoldových projektů, ve kterých již dříve belgický král proinvestoval spoustu peněz pocházejících z příjmů jeho kolonie.⁹⁰

Většinový názor belgické veřejnosti vyjadřoval podporu pro belgickou vládu jako nového správce SSK. Leopoldova dřívější osobní država změnila po belgickém anektování svůj název ze Svobodného státu konžského na Belgické Kongo, ale systém zavedený Leopoldem se samozřejmě nezměnil ze dne na den. Podle Morela nebylo předání Konga pod správu Belgie úplnou výhrou, po 15 měsících od belgické anexe totiž v Belgickém Kongu byly ještě stále vidět rysy předchozího režimu.⁹¹ „Leopoldovský systém byl nahrazen koloniálním režimem, který byl stejně tak despotický, i když méně brutálním způsobem.“⁹² Pro svobodu a sebeurčení místních obyvatel se tedy zas tolik nezměnilo.⁹³

⁸⁹ RENTON, s. 45–48.

⁹⁰ HOCHSCHILD, s. 258–259.

⁹¹ MOREL, Edmund Dene, *The Future of the Congo: An Analysis and Criticism of the Belgian Government's Proposals for a Reform of the Condition of Affairs in the Congo, Submitted to His Majesty's Government on Behalf of the Congo Reform Association*, London 1909, s. 3–4.

⁹² NZONGOLA-NTALAJA, s. 26.

⁹³ Tamtéž.

6 Závěr

Zpracováním této bakalářské práce jsem se pokusil shrnout poměrně širší téma, proto jsem nemohl zabíhat do přílišných podrobností. Pokusil jsem se tedy vybrat zásadní informace a z nich vytvořit komplexnější pohled na celé téma. Během zpracovávání tohoto tématu jsem cílil k vytvoření textu, který se bude zmiňovat zejména o zásadních událostech a meznících, a pro pochopení celé problematiky bude rozvíjet ty nejdůležitější.

Hlavní myšlenkou celé práce bylo nastínit průběh událostí, které směřovaly k vytvoření Svobodného státu konžského, analyzovat proces jeho vzniku a trvání. Dále zejména předložit fakta o správě a politice Leopolda II. uplatňované vůči tomuto státu. Na základě zpracovaných zdrojů jsem uvedl konkrétní příklady nelidských způsobů Leopoldova režimu v Kongu. Poskytl jsem informace o hospodářském významu Svobodného státu konžského pro světový obchod a vysvětlil systém sběru a produkce kaučuku, z něhož bohatl hlavně Leopold samotný. Na základě analýzy systému produkce kaučuku a nucených prací jsem uvedl konkrétní fakta o brutalitě, která celý proces provázela. V samostatné kapitole věnované mezinárodní kampani, vedené za cílem zrušit Leopoldovu nadvládu nad Svobodným státem konžským, prezentuji poznatky o vzniku a průběhu celé kampaně, která nakonec Leopolda usvědčila z jeho zločinů. V této části jsem se pokusil také o porovnání obou názorových stran. Kromě stanovisek veřejné kampaně a přímých důkazů o zločinech Leopoldovy administrativy jsem také vylíčil způsob, prostředky a konkrétní názory, které Leopold používal v rámci své propagandy na ospravedlnění svých činů.

Osobě belgického krále Leopolda II. je podle mého názoru z hlediska evropských a světových dějin věnováno poměrně málo pozornosti. Vždyť právě on a jeho počínání ve Svobodném státě konžském stojí za smrtí milionů lidí. Pokud bych označil tento postup vůči konžskému obyvatelstvu za genocidu, mohly by se objevit názory vyjadřující nesouhlas s tímto označením argumentovaný tím, že zde nedocházelo k cílenému vyhlazování etnické nebo národnostní skupiny a smrt tolika lidí byla způsobena v průběhu celého procesu existence státu. Leopold by mohl být také snadno označen za nevinného neboť on žádné přímé rozkazy k povraždění, zmrzačení nebo bičování domorodců nedával. Podle mého názoru, je vina jednoznačně na Leopoldově osobě, neboť právě on, jako představitel *Mezinárodního konžského sdružení*, získal na základě ustanovení Berlínského kongresu v roce 1885 suverenitu nad konžským

regionem a v návaznosti na to byl vytvořen Svobodný stát Kongo. Leopold byl podle mě jako absolutní vládce nad tím státem plně zodpovědný za jeho správu a tudíž i za zločiny s ní spojené. Je také nutné zmínit, že ani po skončení Leopoldovy nadvlády nad Kongem nebyl tomuto systému zcela konec. Belgičané, kteří v roce 1908 převzali Svobodný stát konžský pod novým názvem Belgické Kongo, totiž pokračovali v podobném způsobu správy ještě řadu let.

Psaní této bakalářské práce pro mě bylo velmi přínosné, neboť jsem si rozšířil svoje znalosti v oblasti koloniálních dějin a samotné zpracování tématu mě bavilo. Rád bych se dále věnoval hlubší studii této problematiky nebo příbuzného tématu z afrických dějin zpracováním diplomové práce během magisterského studia.

7 Seznam použitých zkratek

MAS – Mezinárodní africké sdružení

MKS – Mezinárodní konžské sdružení

SSK – Svobodný stát konžský

FP – Force Publique (armáda SSK)

ABIR – Anglo-Belgian India Rubber Company (anglicko-belgická společnost zabývající se sběrem kaučuku)

CRA – Congo Reform Association (oficiální sdružení pro veřejnou kampaň proti Leopoldovi II.)

8 Seznam použité literatury

8.1 Knihy

BOURNE, Henry Richard Fox, *Civilisation in Congoland: A Story of International Wrong-Doing*, London 1903.

CASEMENT, Roger, *Casement Report*, London 1904.

CONRAD, Joseph, *Srdce temnoty*, Praha 2010.

DOYLE, Arthur Conan, *The Crime of the Congo*, New York 1909.

Evidence Laid Before the Congo Commission of Inquiry at Bwembu, Bolobo, Lulanga, Baringa, Bongandanga, Ikau, Bonginda, and Monsembe, Liverpool 1905.

EWANS, Martin, *European Atrocity, African Catastrophe: Leopold II, the Congo Free State and its Aftermath*, London, New York 2002.

GONDOLA, Ch. Didier, *The History of Congo*, Westport 2002.

HOCHSCHILD, Adam, *King Leopold's Ghost. A Story of Greed, Terror, and Heroism in Colonial Africa*, Boston 1998.

KOWALSKY, Henry I., *Brief of Henry I. Kowalsky*, New York 1905.

MACDONNELL, John de Courcy, *King Leopold II., His Rule in Belgium and the Congo*, London 1905.

MOLONEY, Joseph Augustus, *With Captain Stairs to Katanga: Slavery and subjugation in the Congo 1891–92*, London 2007.

MOREL, Edmund Dene, *Affairs of West Africa*, London 1902.

MOREL, Edmund Dene, *King Leopold's Rule in Africa*, London 1904.

MOREL, Edmund Dene, *Red Rubber: The Story of the Rubber Slave Trade with Flourished on the Congo for Twenty Years, 1890–1910*, Manchester, London 1919.

MOREL, Edmund Dene, *The Future of the Congo: An Analysis and Criticism of the Belgian Government's Proposals for a Reform of the Condition of Affairs in the Congo, Submitted to His Majesty's Government on Behalf of the Congo Reform Association*, London 1909.

NZONGOLA-NTALAJA, Georges, *The Congo: From Leopold to Kabila. A People's History*, London, New York 2002.

RENTON, David, SEDDON, David, ZEILIG, Leo, *The Congo: Plunder and Resistance*, London, New York, 2007.

The Congo: A Report of the Commission of Enquiry Appointed by the Congo Free State Government, New York 1906.

TWAIN, Mark, *King Leopold's Soliloquy*, Boston 1905.

WACK, Henry Wellington, *The Story of the Congo Free State; Social, Political, and Economic Aspects of the Belgian System of Government in Central Africa*, New York, London 1905.

8.2 Články a studie

CASTRYCK, Geert, *Whose History is History? Singularities and Dualities of the Public Debate on Belgian Colonialism*. In: LÉVAI, Csaba (ed.), *Europe and the World in European Historiography*, Pisa 2006, s. 71–88.

HARMS, Robert, *The End of Red Rubber: A Reassessment*. In: *The Journal of African History* 16, 1975, 1, s. 73–88.

LEEN, Edward, *Savorgnan de Brazza and the Conquest of the Congo*. In: *Studies: An Irish Quarterly Review* 30, 1941, 3, s. 90–106.

MONCHEUR, *Conditions in the Congo Free State*. In: *The North American Review* 179, 1904, 10, s. 494–503.

REINSCH, Paul Samuel, *Real Conditions in the Congo Free State*. In: *The North American Review* 178, 1904, 2, s. 216–221.

SHEPPERSON, George, *David Livingstone 1813–1873: A Centenary Assessment*. In: *The Geographical Journal* 139, 1973, 6, s. 205–219.

STARR, Frederick, *The Congo Free State and Congo Belge*. In: *The Journal of Race Development* 1, 1911, 4, s. 383–399.

ZÁHOŘÍK, Jan, *Cesta ke vzniku Svobodného státu konžského*. In: *Historický obzor* 23, 2012, 3/4, s. 82–88.

8.3 Internetové zdroje

Stanley Pool. In: *Encyclopædia Britannica* [online], [cit. 2015-4-4]. Dostupné z: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/359978/Malebo-Pool>.

9 Resumé

The main theme of the bachelor thesis is to describe the manner of colonial development into Central Africa organised by Belgium king Leopold II. and his way of reign over the so called Congo Free State. The aim of the thesis is to analyze the whole process from the events which prevented the foundation of the state, the way of the state administration, inhuman practices of Leopold's regime in the state and consequences of the whole problem which headed to launching of the international investigation. The thesis is focused on analyzing of issue of forced labor, rubber production and Leopold's attitude to the Congo Free State. Further object is to give information about outbreaking of crimes of Leopold's regime into the world attention and action of the Congo Reform Association against him which resulted in withdrawal the Congo Free State from Leopold's hands and left it for Belgian administration under new title – the Belgian Congo.

The bachelor thesis includes besides the chapters related to foundation and existence of the Congo Free State also a separate chapter about the international investigation organised by the Congo Reform Association. This chapter provides information both about evidences of Leopold's crimes and evidences of Leopold's innocence which were used within Leopold's propaganda for overshadowing the whole problem.

This work is divided into four chapters and other subchapters whose aim is to describe the main events of the whole theme and develop them for the better understanding of the whole problem. The theme is relatively wide so I have tried to mention the most important and my work therefore provides comprehensive view.